Izvirni znanstveni članek

Prejeto 4. oktobra 2015, sprejeto 9. novembra 2015
UDK: 36:[304.4:124]

Srečo Dragoš

TELEOLOGIJA SOCIALNIH PRAVIC

V zvezi z uspešnostjo in učinkovitostjo Fakultete za socialno delo (FSD) se prispevek osredotoča na dva odločilna vidika kakovosti v zunanjem okolju fakultete, ki ostajata prezrta v rednih analizah kakovosti, ki jih vsako leto pripravljajo vse članice Univerze v Ljubljani. Prvi vidik je razpoložljivost finančnih in kadrovskih sredstev. Po tem merilu je FSD zelo učinkovita ustanova. Po drugem merilu, vplivu FSD na socialno politiko, pa je fakulteta neuspešna. V besedilu so analizirani razlogi in izvori za to kritično oceno. Gre za neugodne trende pri kreiranju državne regulacije na področju socialnega varstva in njegovih uporabnikov. Krepi se politika neosocialnosti, za katero je značilno redefiniranje ciljev socialne države, kakršno smo vzpostavili po drugi svetovni vojni v evropskih državah. Pri redefiniranju gre za teleološko premeščanje namena oz. smisla socialnih pravic. Pri tem je ekonomska doktrina neoliberalizma zgolj oblika tega procesa (penetracije ekonomije v socialno področje), ne pa njen vzrok.

Ključne besede: socialno delo, socialna politika, socialna država, revščina, neenakost, utilitarizem.

Doc. dr. Srečo Dragoš je predavatelj na Fakulteti za socialno delo Univerze v Ljubljani. Kontakt: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

TELEOLOGY OF SOCIAL RIGHTS

In relation to the effectiveness and the efficiency of the Faculty of Social Work, the article focuses on two critical terms in the external environment of the faculty. These terms remain ignored in regular analyses of quality, prepared yearly by all members of the University of Ljubljana. The first aspect is the availability of financial and human resources. According to this criterion, the Faculty of Social Work is a highly efficient institution. But according to the second criterion, the impact of the faculty on social policy, the faculty has failed. The reasons for this critical assessment are analysed. They're related to adverse trends in creating state regulation in the field of social security and its users. A policy of the neosocial is being strengthened, which is characterized by redefining the objectives of the welfare state, as was established after the second world war in the European countries. In this process, there is a teleological conveying of the meaning of social rights. The article deals with the economic doctrine of neoliberalism, which is the form of this process (penetration of economics into the social field) rather that its cause.

Keywords: social work, social policy, welfare state, poverty, inequality, utilitarism.

Srečo Dragoš, PhD, is an Assistant Professor at the Facutly of Social Work, University of Ljubljana. Contact: sreco.dragos@fsd.uni-lj.si.

Ob 60-letnici študija socialnega dela v Sloveniji je koristno znova opozoriti na vprašanje kakovosti naše Fakultete za socialno delo (FSD) in posredno tudi celote, v katero sodimo, Univerze v Ljubljani (UL). Sicer je res, da je v družboslovju težko natančno meriti učinkovitost in uspešnost, saj večinoma nimamo opraviti s produkcijo kosovnih izdelkov, pri kateri bi uporaba kvantitativnih in drugih metod bila že neposreden odgovor na zastavljeno vprašanje. Na podlagi empiričnih podatkov lahko v družboslovju in družbenih dejavnostih sklepamo o kakovosti – v nasprotju npr. z industrijo – šele posredno in precej previdno.

Skušnjava, da je samo natančno merjenje že dovolj za eksaktno sodbo, ki se potem enači z evalvacijo, je iracionalno tlakovanje bližnjic v katastrofo.[1] Še zlasti je neposredno in natančno ugotavljanje uspešnosti in učinkovitosti problematično v primerih, v katerih se kompleksne storitve proizvajajo v neposredni interakciji z uporabniki in je torej kakovost teh storitev pomembno odvisna od stopnje njihove individualizacije. Največ takih storitev je v javnem sektorju. Med značilnimi primeri sta v tem pomenu obe področji, s katerimi se ukvarja FSD, izobraževanje in socialno delo. A omenjene težave seveda niso argument za brezbrižnost in za to, da bi uspešnost in učinkovitost obravnavali za manj pomembno vprašanje ali pa se sploh ne bi spraševali o tem.

[1] Eden od najbolj tragičnih primerov take škode je iz leta 1999, ko so mlado britansko odvetnico, Sally Clark, obsodili na dosmrtni zapor, ker so jo spoznali za krivo smrti dveh njenih dojenčkov. Pozneje se je pokazalo, da je pediater, ki je kot izvedenec dokazoval njeno krivdo na podlagi verjetnostnega računa takih smrti v družinah, napačno uporabil statistiko (Hand 2008: 23–24).

Nasprotno. Brez evalvacije ne tvegamo zgolj slabšanja kakovosti storitev, pač pa se povečuje tudi nevarnost, da bo dejavnost izgubila ves smisel.

Predmet članka so tiste splošne dimenzije kakovosti, ki so kljub pomembnosti najbolj spregledane (ne gre pa za podrobno analizo kakovosti FSD).[2] V nadaljevanju se bom omejil samo na dva vidika kakovosti, ki sta po moji presoji temeljna, a nista vključena v posamične elaborate kakovosti po fakultetah. V prvem delu besedila opozarjam na zunanji (kontekstualni) okvir splošnih kazalnikov učinkovitosti FSD, torej na tiste okoliščine v zunanjem okolju fakultete, ki so v javnosti premalo znani, čeprav niso povsem ignorirani, saj so podatkovno vsebovani v vsakoletnih evalvacijskih poročilih (sicer povsem nezanimivih za širšo javnost). Kontekstualni pogled na predstavljene kazalnike ni edini, je pa temeljni, saj brez njega ni mogoča nobena verodostojna metoda presojanja učinkovitosti FSD.

V drugem delu prispevka pa se osredotočam na analizo drugega okoljskega dejavnika, ki je v tesni zvezi (tudi) z uspešnostjo FSD in je najbolj kritičen od vseh! Ne obsegajo ga niti merila o uspešnosti niti ni upoštevan v državnih politikah (do socialnega in izobraževalnega sektorja), hkrati pa je splošna slepa pega tudi v družboslovnih vedah.

Učinkovitost in uspešnost

Učinkovitost je razmerje med tistim, kar vložimo v določeno dejavnost ali storitev (materialni in človeški viri), in končnim izhodom (produkti, storitve) ravnanja z vloženimi energijami. Drugače je z uspešnostjo. Ta se osredotoča (zgolj) na stopnjo realizacije zadanih ciljev, torej na oceno o tem, koliko smo v resnici realizirali, kar smo si zadali. V zvezi z našo fakulteto je splošna ocena, ki jo argumentiram v nadaljevanju, izrazito mešana: mislim, da je FSD zelo učinkovita in nizko uspešna, kot je diagramsko prikazano v grafu 1.

Graf 1: Učinkovitost in uspešnost FSD.

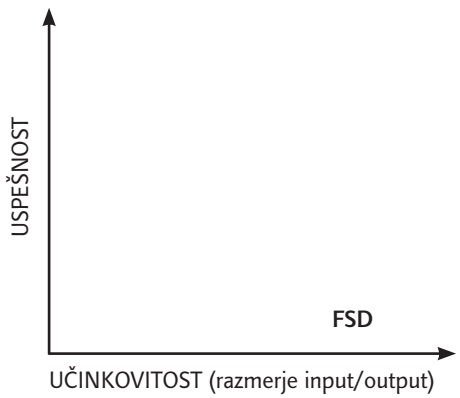

V zvezi s presojo učinkovitosti (input/output) je ključen odgovor na vprašanje, s kakšnimi človeškimi in materialnimi viri nam uspe izvajati predpisan pedagoški program (kajti če ga ne bi izvedli, in to v celoti, bi nas – upravičeno – ukinili). FSD je med vsemi 26 članicami UL najmanjša fakulteta, saj ima zgolj 45 zaposlenih, skupaj z administrativnim in drugim osebjem; gre torej za najmanjšo številko in za najmanjše stroške na vsej UL.

2 Elaborat o kakovosti mora vsako leto izdelati vsaka članica Univerze v Ljubljani (UL), tudi naša fakulteta; poročila o tem so dostopna na spletnih straneh posameznih članic kot tudi na univerzitetni spletni strani, vključujejo pa natančno vsakoletno primerjavo po posameznih segmentih dejavnosti vsake članice UL, in sicer glede na napredovanje ali nazadovanje indikatorjev, ki se primerjajo s prejšnjim letom. Vsa poročila o kakovosti za FSD so dostopna na naši spletni strani, v rubriki *O fakulteti>Dokumenti>Poročila*: http://www.fsd.si/fakulteta/dokumenti/porocila/ (27. 9. 2015).

Za primerjavo: druga najmanjša članica UL, malenkost večja od FSD, ima 54 zaposlenih, največji članici pa jih je zaposlenih kar 831; povprečje vseh na UL je 212,8. Na celotni UL imajo še manjše število učiteljev od FSD[3] zgolj na dveh fakultetah, povprečje absolutnega števila vseh članic pa je 54. Sorazmerno s tem ima FSD tudi zelo skromno število habilitiranih učiteljic in učiteljev, samo 16, to pa je kljub najnižji absolutni številki eno od največjih razmerij na celotni UL. Medtem ko je povprečje UL 25,4 % pedagoškega osebja glede na število vseh zaposlenih po posamezni članici, znaša to razmerje pri FSD 35,5 %, to je drugo največje razmerje na celotni UL (gl. preglednico 1). Gre za dodaten indikator preobremenjenosti, saj se z vse večjim deležem pedagoškega osebja glede na nepedagoško povečuje tudi obremenjenost učiteljskega osebja z nepedagoškimi in neraziskovalnimi dejavnostmi. Z vidika proračunskih stroškov države smo, kot rečeno, tudi po tem merilu za državo najcenejša fakulteta UL.

Preglednica 1: Razmerje med učitelji/učiteljicami in vsemi zaposlenimi na članicah UL (UL 2012/14).

Članice UL po velikosti	Učitelji/ce glede na vse zaposlene na članici
prva največja	11,4 %
druga največja	33,7 %
tretja največja	19,7 %
četrta največja	17,4 %
predzadnja	33,3 %
zadnja po velikosti – FSD	35,5 %
povprečje UL	25,4 %

Ko je socialna država na udaru – najbolj sektor socialnega varstva – in ko je hkrati med žrtvami prizadevanj za »vitko« državo tudi področje izobraževanja (predvsem na terciarni ravni), so prej omenjeni podatki pomembni, ker so povezani s stroški UL oz. s stroški njenega financerja, države. Mimogrede: ob tem ne smemo pozabiti, da je med vsemi družboslovnimi študiji, ki se izvajajo v slovenskem prostoru, FSD *edina* fakulteta, ki izobražuje diplomant(k)e za področje socialnega dela, torej za temeljni kader v socialnem varstvu. Lahko v tej zvezi pričakujemo premike na bolje?

Odnos, ki ga imajo do teh dejstev državni akterji, ponazarja odziv Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti (MDDSZ), ko se je pojavil zaplet s pripravništvi naših študentk. Takrat je ministrica za delo, dr. Anja Kopač Mrak, naši fakulteti namenila očitek, da smo predvsem mi – torej FSD – krivi za probleme z ne/zaposlovanjem pripravnikov, ker jih je preveč in so premalo usposobljeni. V tej zvezi je ministrica izjavila: »Težava se začne že pri množičnih vpisih na fakulteto, nadaljuje se v načinu izobraževanja. In tam bi se morale spremembe tudi začeti.« To diagnozo je še danes mogoče prebrati na uradni spletni strani MDDSZ.[4]

Je res v zvezi s pripravništvi izvorni krivec prav naša fakulteta, ker domnevno najprej množično vpisujemo študente, potem pa jih tudi neustrezno izobražujemo, posledica tega pa je, da pripravniki ostanejo brez pripravništev, ker ni interesa zanje? Z izrečenim očitkom se nima smisla ukvarjati, saj tega ni vreden; gre za diskreditacijo, sprto z vsemi dejstvi. Ker pa je očitek indikativen za odnos MDDSZ do vprašanj, ki niso samo v zvezi s pripravništvi, pač pa tudi s podcenjevanjem FSD in celotnega socialnega varstva ter njegovih uporabnikov, naj opozorim na dejstva, ki jih ministrica seveda dobro pozna, a nalašč ignorira:

3 Ta podatek velja za leto 2012, drugi podatki, če ni označeno drugače, pa so iz leta 2014 (UL 2014: 91).

4 Odziv ministrice dr. Anje Kopač Mrak na protestni shod. Ljubljana: *Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti*, 21. 4. 2015: http://www.mddsz.gov.si/nc/si/medijsko_sredisce/novica/article/1966/7644/ (23. 9. 2015).

- da študijske prakse na dodiplomski ravni[5] ne gre enačiti z vsebino in cilji pripravništva (sicer mešamo hruške in jabolka s pavšalnim izgovorom, da gre pač za sadje);
- da je prav sektor socialnega varstva, ki ga ministrica predstavlja, kadrovsko podhranjen bolj od vseh drugih sektorjev v državi, ki je tudi sama kot celota (torej z vsemi državnimi službami in finančnimi sredstvi, namenjenimi za javni sektor) občutno »vitkejša« od evropskega povprečja in od držav s primerljivim BDP (gl. preglednico 3);
- da se potrebe, na katere sektor socialnega varstva odgovarja s svojimi storitvami, vse bolj povečujejo (tudi delež revnih), delež družbenega bogastva (merjen kot odstotek BDP), ki je namenjen socialni zaščiti, pa ostaja občutno pod evropskim povprečjem (OECD 2015: 73). Tega seveda ni mogoče pojasniti kot neizogibno posledico ekonomske krize in varčevalnih reform, saj je bilo enako tudi pred letom 2009, ko smo imeli najvišje stopnje rasti BDP, in je enako tudi danes, ko ima Slovenija spet eno od najvišjih stopenj rasti BDP v evropskem prostoru;
- da se je problem s pripravništvi zaostril natanko takrat, ko jih je MDDSZ nehalo financirati (zadnji razpis za pripravništvo je bil 19. 4. 2013), do takrat pa je sistem deloval. Iz podatkov Socialne zbornice Slovenije izhaja, da so ustanove na področju socialnega varstva – še zlasti centri za socialno delo, tam se izvaja 58 % vseh pripravništev v tem sektorju – zelo zainteresirane za sprejemanje pripravnikov (Kocjančič 2015: 21). To velja še zlasti v času prepovedi zaposlovanja in v času obveznega vsakoletnega krčenja kadra v javnih ustanovah;
- da je problem z neizvajanjem pripravništev nastal s *kombinacijo* treh potez, ki so vse posledica strategije MDDSZ: prvič, s splošno prepovedjo zaposlovanja v javnem sektorju,[6] drugič, z omenjeno blokado pripravništev (po novem z ukinitvijo obveznega pripravništva), in tretjič, s širokim odpiranjem vrat oz. vstopa v socialno varstvo tudi tistim družboslovnim profilom, ki s socialnim delom nimajo zveze (na to smo v socialnem varstvu opozarjali že pred ekonomsko krizo, ko je ta problem nastal, gl.: SZS 2009).

Glede fakultete in izobraževanja na njej je očitno treba – vedno znova – poudariti, da se noben politik niti ministrica za delo nima pravice vtikati v naš izobraževalni program. Kako izobraževati, za koga in zakaj, to je zgolj v pristojnosti UL, senata FSD in ustreznih domačih ter tujih akreditacijskih teles, prav v tem je bistvo univerzitetne avtonomije. Drugače je pri financiranju: tu je – in samo v tej zvezi – legitimno, če ministrstvo kot državni financer problematizira vprašanje stroškov, ki jih država namenja izobraževalnim institucijam, tudi naši (seveda pa je stroškovno vprašanje v pristojnosti Ministrstva za izobraževanje, ne pa MDDSZ).

A če odmislimo ta spodrsljaj – kako je s financiranjem FSD? Med vsemi fakultetami UL je prav FSD ena od tistih, ki porabi najmanj državnih sredstev, tako v absolutnem kot v relativnem pomenu (gl. zadnjo vrstico preglednice 2). Ker je naša fakulteta, kot rečeno, najmanjša članica UL, je zato tudi (skoraj) najmanjša po velikosti celotnega kolektiva, ki vključuje tudi študent(k)e. Število študentske populacije FSD je eno od najmanjših, med 26 članicami UL imajo še manjše število študentov od FSD le na treh fakultetah.[7] Kljub temu prav naše študentke in študenti izstopajo kot najbolj družbeno angažiran del študentske populacije na različnih področjih in to izrecno poudarja tudi UL v svojem letnem poročilu.[8] Ni naključje, da so leta 2009 prav študentje FSD organizirali prve študentske demonstracije (po »revolucionarnem« letu ‹68), in sicer proti ukinitvi pripravništev, druge demonstracije proti temu pa leta 2015.

---

5 Študijsko prakso kot del izobraževalnega programa FSD vsako leto opravi 900 študentov socialnega dela (vsi štirje letniki + podiplomska stopnja). Skupaj opravijo najmanj 100.000 ur neplačanega dela na leto. Vseh zunanjih učnih baz (razpršenih po vsej Sloveniji), ki vsako leto sprejemajo naše študente na prakso, je okrog 250. Na teh bazah je 300 mentorjev, ki za svoje delo ne prejemajo plačila. Tudi neodvisno od teh številk je program študijske prakse FSD konceptualno in izvedbeno eden od najboljših na vsej UL, in to nam priznava tudi komisija za kakovost UL. To smo predstavnikom MDDSZ tudi osebno pojasnili (skupaj s študenti) na zadnjem sestanku 24. aprila 2015.

6 Na sektorju socialnega varstva je bilo zaposlovanje ustavljeno najprej, še pred zloglasnim ZUJF.

7 Podatek ne vključuje treh akademij, ker zaradi specifičnosti študijskega procesa niso primerljive po tem kriteriju.

8 »Na vseh članicah poteka raznovrstna obštudijska dejavnost, društva, zbori, prostovoljstvo (še posebej na UL FSD…), v okviru katere se odvijajo številne aktivnosti in dogodki (npr. študentske konference)« (UL 2014: 31).

Preglednica 2: Kazalniki obremenjenosti zaposlenih na FSD v letu 2014 (UL 2012/14).

Obremenjenost	FSD	UL povprečje	Rang FSD[1]
Št. vseh študent. na učitelja	48,25	34,80*	3.*
Št. rednih študent. na učitelja	30,13	24,99*	5.*
Št. rednih študent. na zaposlenega	10,71	5,96	5.
Št. vseh študent. na zaposlenega	17,16	7,76	5.
Prihodki MIZŠ na rednega študent.	3130 €	4667 €	6.

* Velja za 2012.

Eden od ključnih ciljev FSD, odločilnih za oceno njene uspešnosti, je formuliran v poslanstvu fakultete takole: znanje, akumulirano z raziskovalno dejavnostjo, fakulteta »prenaša v prakso in predlaga ustrezne politike« (FSD 2015). In prav tu smo precej neuspešni (drugače kot pri učinkovitosti). Skoraj nič od tega, kar FSD prenaša v prakso in predlaga nosilcem socialne politike, ni realizirano!

Kaj je treba spremeniti za večjo uspešnost FSD? Če smo »glas vpijočega v puščavi« (Lk 3,4), bi torej morali biti glasnejši? No ja, mogoče. Verjetno ne bi škodovalo, zagotovo pa ne bi pomagalo. Kajti pri zunajakademskih intervencijah v javni prostor smo učitelji/ce FSD že sedaj nadpovprečno aktivni in zato bolj podobni našim študentom kot pa liku samozadostnega in samoreferenčnega znanstvenika v slonokoščenem stolpu (to je preverljivo s podatki iz bibliografskega sistema COBISS).

Zdi se, da tudi na področju fakultetnega izobraževanja delimo enako usodo kot uporabniki storitev naših diplomantk in diplomantov in enako usodo kot celoten sektor, v katerega vsi skupaj sodimo. V celotnem javnem sektorju – in znotraj njega najbolj v socialnem – je motiv za nenehno pozivanje k vse večji učinkovitosti penetracija kapitalske logike v nekapitalsko področje, katerega najvidnejši izraz je v zadnjega pol stoletja socialna država. Največji namen zaostrovanja učinkovitosti na področju produkcije javnih storitev ni kakovost, še manj blaginja uporabnikov, pač pa nižanje stroškov ne glede na učinke. Ker je edini interes kapitala njegovo širjenje, ki je edini način preživetja kapitalistične ekonomije, je prav zato javni sektor edina preostala in najprivlačnejša tarča (poleg naravnih virov, vode, rudnin) za kapital, saj gre za edini del nacionalne ekonomije, ki po definiciji ni namenjen povečevanju dobička, čeprav bi lahko bil, če ne bi sodil v javni sektor. Od tod logika »racionalizacij«, ki pomeni: najprej zmanjševanje kadra in sredstev – neodvisno od potreb – ob tem »outsoursanje«, za tem koncesije in na koncu privatizacija.

Resno je treba jemati opozorila, da je prav ta agenda tudi poglavitni cilj slovenske politike pod vodstvom aktualne vlade in aktualnega ministra za javno upravo (Košak 2015). Pri tem sploh ni pomembno, ali gre bolj za specifično slovensko pretiravanje ali bolj za posnemanje evropskega vzorca, prenesenega iz ZDA. Pomembno je, ali zmoremo preobrniti ta vseevropski napad na javni sektor, ki je zgovoren tudi v številkah:

> Neoliberalna agenda EU je tudi tukaj pokop ideje EU, kjer je javni sektor porok socialnega in političnega miru. Vrednost državnih subvencij v zasebni sektor v letih 2008–2009 je znašala 1380 mrd. evrov, privatizacija je bila v tridesetih letih vredna 1300. V dveh letih je javni sektor dal zasebnemu toliko, kot je zasebni plačal javnemu v tridesetih letih. Država ima sedaj slabe banke, zasebni pa dobičkonosne firme. (Kovač 2014.)

Sklep: FSD je ena od najučinkovitejših članic UL, saj zastavljen pedagoški program v celoti realizira kljub izraziti kadrovski podhranjenosti. Po številu študentov na pedagoško osebje (kot tudi glede na vse zaposlene) smo ena od najbolj obremenjenih fakultet na vsej UL. Isto velja za financiranje (preglednica 2). Kljub temu smo bili med prvimi na UL, ki smo povsem ukinili izredni študij; število vpisanih in diplomiranih študentov kot tudi število zaposlenih na FSD je najmanjše na UL.

Ob tem se potrebe v socialnem varstvu strmo povečujejo, prav mi pa smo temeljna in edina institucija za izobraževanje strokovnjakov v tem sektorju, ki je tudi sam kadrovsko najbolj podhranjen od vseh sektorjev, in to v državi, ki je globoko pod evropskim povprečjem po omenjenih

merilih. Ob tem se vselej prav sektor socialnega varstva – uh, kakšno naključje – najprej znajde na udaru državnih varčevalnih politik. Medtem ko je evropsko povprečje 4,2 odstotka zaposlenih v socialnem varstvu (oz. 4,8 % v evro državah), jih je v Sloveniji zgolj 1,9 %, v nordijskih državah okrog 8 % in celo v liberaliziranem Združenem kraljestvu 4,9 %, več kot dvakrat več od slovenskega deleža (gl. zadnji stolpec preglednici 3).

Skratka, zaposleni na FSD smo za državo najcenejši, na UL smo najmanjši, delujemo na kadrovsko najbolj zapostavljenem sektorju, hkrati pa smo edina fakulteta, ki je z vrhov ministrstva deležna predsodka o preveliki in napačni produkciji diplomantov. Noben minister in nobena

Preglednica 3: Delež zaposlenih po posameznih dejavnostih javnih storitev v osebah in v opravljenih delovnih urah, v % (UMAR 2014: 32–33).

	Javne storitve (O-Q) 2013		Javna uprava (O) (2012)		Izobraževanje (P) (2012)		Zdravstvo (Q86) (2012)		Socialno varstvo (Q 87-88) (2012)	
	v osebah	v delovnih urah	v osebah	v delovnih urah	v osebah	v delovnih urah	v osebah	v delovnih urah	v osebah	v delovnih urah
Slovenija	19,1	17,9	5,5	5,1	7,3	6,7	4,4	4,3	1,9	1,6
EU 27	23,2	21,2	6,5	6,4	6,7	5,6	5,7	5,4	4,2	3,6
EU 15	24,5	22,3	6,6	6,5	6,7	5,6	6,1	5,8	4,8	4,2
Avstrija*	22,6	20,5	6,2	6,1	6,1	5,6	6,5	5,9	3,8	3,0
Belgija	30,3	26,7	9,5	9,7	8,3	6,5	6,4	6,0	5,8	4,5
Bolgarija*	15,8	16,2	6,4	7,2	5,0	4,5	3,6	3,5	0,9	1,0
Ciper*	20,8	17,4	9,8	8,8	6,7	4,5	3,1	3,0	1,2	1,2
Češka	17,2	16,8	5,5	5,4	5,5	5,2	4,6	4,7	1,3	1,3
Danska	31,3	30,9	5,8	6,2	8,3	8,1	6,1	6,1	11,1	10,4
Estonija*	23,6	22,3	7,4	7,7	10,3	8,8	4,4	4,4	1,4	1,4
Finska	28,3	26,2	6,7	6,8	6,7	5,7	7,4	6,9	7,6	6,7
Francija*	29,1	26,0	9,0	8,3	6,4	4,6	6,6	6,6	7,2	6,5
Grčija	22,3	19,4	9,1	8,8	6,9	4,2	4,5	4,3	0,8	0,7
Irska	25,7	23,7	5,4	5,6	7,9	6,4	8,5	8,1	4,8	4,1
Italija*	18,0	14,7	5,3	4,5	5,8	4,1	4,9	4,4	2,0	1,7
Latvija	20,6	20,6	6,2	6,5	9,4	8,7	4,5	4,2	1,1	1,4
Litva*	23,0	21,6	5,8	6,0	10,6	9,0	5,5	5,4	1,2	1,2
Luksemburg	19,5	17,6	5,7	5,6	4,6	4,6	3,8	3,0	5,2	4,4
Madžarska	21,9	20,6	8,1	:	6,4	:	4,6	:	2,2	:
Malta*	22,9	:	7,4	:	8,3	:	4,0	:	3,5	:
Nemčija	23,3	22,4	6,2	6,2	6,2	5,7	6,2	6,2	4,5	4,1
Nizozemska	26,7	24,2	5,6	6,0	5,5	5,2	6,1	5,9	9,6	7,0
Norveška	35,0	31,2	7,1	:	7,4	:	6,6	:	:	:
Poljska*	20,2	18,7	6,7	6,6	7,6	6,4	4,4	4,3	1,4	1,4
Portugalska*	20,8	19,9	6,2	5,8	6,7	5,8	4,6	4,9	2,9	2,7
Romunija*	12,0	12,1	4,2	4,2	4,0	3,9	3,3	3,3	0,9	0,9
Slovaška*	20,3	18,2	7,0	6,5	7,7	6,4	4,4	4,2	1,3	1,1
Španija	21,2	21,1	7,9	8,2	5,8	5,1	5,3	5,3	1,9	1,9
Švedska	33,4	32,0	:	:	:	:	:	:	:	:
Švica	23,9	:	4,1	4,1	6,9	:	:	:	:	:
Velika Britanija*	26,1	23,9	5,1	5,5	8,3	6,9	7,2	6,6	5,4	4,9

ministrica ni nikoli takšnega očitka namenila kaki drugi fakulteti – gre za naključje, za osebne antipatije, mogoče zgolj za nehotene očitke ob čustveno nabitih dogodkih (demonstracije), za nepoznavanje stvarne problematike, ki naj bi bila tako zelo kompleksna, da je običajni politiki sploh ne morejo dojeti, za zapleteno makroekonomsko situacijo, ki je ne razumemo samo mi s FSD? Nič od tega ni res.

Res je nekaj drugega: kljub veliki učinkovitosti je FSD nizko uspešna (gl. ordinato diagrama v grafu 1). V naslednjem razdelku pojasnjujem ozadje za to kritično oceno. Kaj je šlo narobe?

Teleološka zanka

Pri konfrontacijah z oblastmi ima FSD dolgo zgodovino. Da kritične analize, s katerimi se FSD odziva na državno regulacijo socialnega področja, ne zamešamo s kalimerovsko držo, je treba opozoriti na širšo sliko – spreminjanje socialne države. Prav Slovenija je med vsemi članicami OECD tista, ki je v zadnjih osmih letih najbolj zmanjšala državne izdatke za socialno zaščito (ta vključuje stroške za pokojnine in nadomestila za brezposelnost), kot je prikazano v zadnjem stolpcu preglednice 4.

Preglednica 4: Spremembe v strukturi splošnih vladnih izdatkov od 2007 do 2013 (OECD 2015: 73).

	General public services	Defence	Public order and safety	Economic affairs	Environmental protection	Housing and community amenities	Health	Recreation, culture and religion	Education	Social protection
Australia	2.3	-0.4	-0.4	-0.9	0.7	-0.6	-0.1	-0.4	0.1	-0.2
Austria	-1.2	-0.3	-0.1	-0.9	0.1	-0.1	0.3	-0.3	0.2	2.2
Belgium	-2.6	-0.4	0.0	0.9	0.6	-0.2	0.6	-0.1	0.2	1.2
Czech Republic	0.4	-0.9	-0.6	-1.7	0.1	-0.4	1.0	-0.2	0.6	1.9
Denmark	0.1	-0.5	0.0	0.4	-0.3	-0.2	-0.2	-0.2	0.3	0.7
Estonia	0.5	1.0	-1.3	-0.7	-0.8	-0.4	0.3	-0.6	-1.8	3.8
Finland	0.2	-0.3	-0.2	-1.1	-0.2	0.0	0.3	0.3	-1.2	2.2
France	-1.8	-0.2	0.1	0.5	0.1	0.2	-0.1	0.1	-0.5	1.5
Germany	0.1	0.2	0.0	0.2	0.1	-1.0	1.0	0.0	0.6	-1.3
Greece	-7.8	-2.3	-0.1	15.9	-0.3	0.0	-4.2	-0.2	0.3	-1.3
Hungary	1.8	-1.6	0.2	0.7	0.6	-0.4	0.4	0.8	-1.5	-1.1
Iceland	6.0	-0.1	-0.4	-3.4	-0.2	1.3	-2.4	-2.0	-2.3	3.4
Ireland	6.8	-0.2	-0.5	-3.8	-1.2	-4.0	-1.3	-0.3	-2.1	6.4
Israel	-3.7	-2.2	0.3	0.7	0.2	-0.3	0.7	0.5	2.2	1.6
Italy	-0.8	-0.1	-0.1	-0.7	0.1	0.0	-0.2	-0.4	-1.6	3.9
Japan	-1.7	-0.2	-0.4	0.6	-0.5	-0.4	1.0	-0.1	-0.9	2.5
Korea	-0.5	-0.1	-0.1	-3.4	-0.6	-0.7	1.6	-0.1	0.7	3.3
Luxembourg	-0.5	0.2	0.0	-1.5	0.1	0.1	-0.2	-0.7	0.6	1.9
Netherlands	-1.9	-0.5	-0.1	-1.7	-0.4	0.2	1.9	-0.1	-0.2	3.0
Norway	-4.5	-0.7	0.2	1.5	0.5	0.2	0.2	0.2	-0.6	3.0
Poland	0.8	-0.6	0.1	-1.2	0.3	-0.9	0.5	-0.1	-0.8	1.7
Portugal	2.6	-0.6	0.5	-2.9	-0.5	-0.4	-2.5	-0.3	-0.9	5.0
Slovak Republic	2.2	-1.9	1.2	-4.1	0.5	-0.4	0.5	1.0	0.4	0.6
Slovenia	-1.8	-1.6	-0.4	14.8	-0.5	-0.2	-2.3	0.1	-3.2	-4.9
Spain	2.9	-0.4	-0.3	-3.3	-0.7	-1.3	-1.0	-1.5	-1.2	6.7
Sweden	-0.8	-0.3	0.0	0.3	-0.1	0.0	0.3	0.0	-0.3	1.0
Switzerland	-1.1	0.0	0.1	-0.6	0.6	-0.1	0.4	0.1	0.4	0.2
United Kingdom	1.8	-0.2	-0.9	-0.3	-0.3	-1.0	0.9	-0.5	-1.8	2.4
United States	-0.9	-0.9	-0.3	-0.6	0.0	-0.3	1.5	-0.1	-1.1	2.6
OECD WA	**-0.6**	**-0.5**	**-0.2**	**-0.3**	**-0.1**	**-0.4**	**0.8**	**-0.2**	**-0.8**	**2.3**
OECD UWA	**-0.1**	**-0.6**	**-0.1**	**0.1**	**-0.1**	**-0.4**	**0.0**	**-0.2**	**-0.5**	**1.9**
Latvia	1.7	-1.7	-2.1	-1.0	-0.8	-0.3	-2.0	-0.8	-0.8	7.8

Hkrati pa je med vsemi državami spet Slovenija daleč na prvem mestu po podobnem merilu, in sicer po zmanjšanju socialnih prejemkov (kot najpomembnejše kategorije znotraj socialne zaščite, gl. preglednico 5). Ob tem se nam poslabšujejo vsi kazalci revščine, povečuje pa se tudi stopnja družbenih neenakosti. Običajni odgovor – neoliberalizem – je zgolj opis problema, ne pa razlaga o tem, zakaj neoliberalen trend dominira tudi v socialnih politikah, tudi v naši. Uveljavljanje neoliberalizma na izrazito *ne*tržnem področju – kakršno je polje socialne države z njeno normativo, legitimnostjo, prioritetami in spremljajočimi ukrepi – je zgolj posledica, ne pa mehanizem, ki proizvaja to posledico.

Drugače je v tržnem gospodarstvu. Temeljni mehanizem neoliberalnih učinkov v ekonomiji je kapital z njegovo internacionalno težnjo k monopolizaciji nacionalnih virov in akterjev,

med katerimi so se znašle tudi nacionalne države kot globalizacijske poraženke. A na področju socialne države je mehanizem drugačen, tu se neoliberalni učinki dosegajo na *ne*tržen način, opisan v nadaljevanju. Gre za teleološko premeščanje (razumevanja) socialnih pravic. Ker gre za pomemben, a nikakor ne naključen niti trenuten ideološki proces, naj dodam krajši ekskurz o tem teleološkem premiku.

Preglednica 5: Struktura splošnih vladnih izdatkov po ekonomskih transakcijah za leti 2013 in 2014 ter sprememba med letoma 2007 in 2013 (OECD 2015: 75).

	Intermediate consumption			Compensation of employees			Subsidies			Property income (incl. interest)			Social benefits			Other current expenditures			Capital expenditures		
	2013	2014	Change 2007-13	2013	2014	Change 2007-13	2013	2014	Change 2007-13	2013	2014	Change 2007-13	2013	2014	Change 2007-13	2013	2014	Change 2007-13	2013	2014	Change 2007-13
Austria	12.8	12.4	0.7	20.9	20.2	-0.3	2.8	2.8	-0.3	4.9	4.5	-1.5	45.2	44.6	2.5	6.5	6.2	0.7	7.0	9.3	-1.9
Belgium	7.3	7.3	-0.3	22.9	23.0	-1.0	5.4	5.3	0.7	5.7	5.7	-2.3	46.2	46.5	1.4	5.0	4.8	0.5	7.6	7.4	0.9
Canada	23.3	23.6	1.2	29.8	30.1	0.3	2.9	2.8	0.1	8.0	7.9	-2.5	22.9	23.2	0.8	2.9	2.9	0.1	10.2	9.5	0.1
Czech Republic	12.1	11.7	-1.8	17.2	17.0	-0.4	6.4	6.5	2.3	3.2	3.2	0.5	45.5	44.8	3.4	5.2	5.0	0.8	10.5	11.8	-4.9
Denmark	16.5	16.5	0.4	29.4	29.5	-1.5	3.8	3.9	0.0	3.0	2.7	-0.2	33.9	33.8	0.9	6.3	6.2	-0.3	6.9	7.4	0.8
Estonia	17.0	17.3	0.2	27.6	28.5	0.2	1.9	1.1	-0.6	0.4	0.3	-0.1	32.2	32.6	3.8	5.2	4.7	0.5	15.7	15.4	-3.8
Finland	20.1	20.1	1.1	25.0	24.4	-1.9	2.3	2.3	-0.3	2.2	2.2	-0.8	37.6	38.4	2.2	5.2	5.1	0.1	7.6	7.6	-0.3
France	9.1	8.9	0.2	22.6	22.7	-1.1	3.0	3.9	0.4	4.0	3.8	-1.0	45.1	45.5	1.5	7.0	6.8	0.5	9.1	8.5	-0.4
Germany	10.6	10.6	1.6	17.5	17.6	0.3	2.0	2.1	-0.3	4.5	4.0	-1.7	53.5	54.3	-0.7	5.0	4.9	1.0	6.9	6.6	-0.2
Greece	7.6	9.0	-6.5	20.0	24.3	-3.2	2.0	2.1	1.8	6.6	7.9	-3.1	35.0	42.8	-1.7	2.9	3.9	-0.8	25.9	10.1	13.5
Hungary	15.0	15.7	2.4	20.4	21.1	-2.5	2.7	2.6	-0.1	9.2	8.2	1.1	34.5	32.0	-1.5	6.7	7.1	1.2	11.6	13.3	-0.7
Iceland	25.5	..	0.0	32.3	..	-2.7	3.9	..	-0.3	11.4	..	5.3	16.0	..	2.4	4.3	..	0.1	6.5	..	-4.8
Ireland	11.5	12.0	-2.2	26.2	25.7	-1.9	2.3	2.4	-0.2	10.8	10.4	8.0	40.2	39.4	7.4	4.0	3.5	-0.4	4.9	6.5	-10.6
Israel	24.9	..	-0.4	25.3	..	0.8	2.0	..	0.2	9.7	..	-3.0	17.3	..	0.8	12.1	..	0.4	8.6	..	1.2
Italy	11.0	10.9	0.6	20.1	19.8	-1.7	3.3	3.5	0.9	9.5	9.1	-0.7	44.3	45.0	3.5	4.7	4.5	0.0	7.1	7.1	-2.6
Japan	10.1	..	-0.3	14.1	..	-3.1	1.5	..	0.0	5.1	..	-0.4	53.9	..	3.4	3.5	..	0.2	11.8	..	0.2
Korea	14.2	13.7	-0.4	21.0	21.1	-2.1	0.9	0.9	-0.3	5.6	5.5	-1.0	25.6	26.8	4.6	12.3	12.7	2.3	20.5	19.3	-3.1
Luxembourg	8.6	8.4	0.6	18.9	19.1	-0.4	3.9	4.3	-0.5	1.0	0.8	0.3	48.4	48.3	1.1	8.2	8.3	0.9	11.0	10.8	-2.1
Mexico	12.2	..	0.0	37.6	..	-1.4	4.5	..	0.7	7.3	..	-0.4	9.3	..	1.7	11.1	..	2.6	18.1	..	-3.3
Netherlands	13.9	13.5	-0.7	19.8	19.7	-0.4	2.6	2.5	-0.4	3.3	3.1	-1.4	48.2	47.9	4.6	4.3	4.9	-0.5	8.0	8.4	-1.2
New Zealand	16.0	..	-0.2	23.5	..	-0.2	0.9	..	0.1	4.4	..	0.2	36.9	..	0.7	6.8	..	0.3	11.4	..	-0.9
Norway	13.6	13.5	0.2	30.9	30.5	1.8	4.3	4.2	0.1	1.5	1.4	-4.7	34.6	34.5	1.4	5.3	5.7	0.4	9.9	10.3	0.7
Poland	13.9	14.4	0.0	24.4	24.4	0.2	1.6	1.4	-0.6	5.9	4.7	0.8	38.5	38.9	1.5	5.5	5.2	-0.1	10.1	11.0	-1.9
Portugal	11.5	12.0	-0.7	24.8	24.2	-4.6	1.2	1.4	-0.5	9.8	10.1	3.2	40.7	40.2	4.4	5.9	5.5	0.4	6.1	6.6	-2.1
Slovak Republic	12.7	13.0	-0.8	20.6	20.9	0.7	2.6	2.3	-0.6	4.6	4.6	0.8	46.1	45.7	1.4	4.5	4.0	-0.1	8.8	9.4	-1.5
Slovenia	11.4	13.4	-1.8	21.0	23.2	-3.6	1.8	1.7	-1.9	4.2	6.5	1.3	32.2	37.0	-5.8	4.7	4.3	-0.2	24.7	13.8	11.9
Spain	12.0	12.0	-0.9	24.6	24.8	-0.9	2.2	2.4	-0.6	7.4	7.5	3.3	42.7	43.1	7.1	4.0	3.8	-0.1	7.0	6.5	-8.1
Sweden	15.9	16.0	0.3	23.7	23.9	-1.1	3.1	3.3	0.3	1.8	1.7	-1.7	33.4	33.0	0.7	13.1	13.1	1.1	8.9	9.0	0.4
Switzerland	12.9	..	0.3	22.3		0.0	10.3	..	-0.6	1.9	..	-1.7	33.5	..	-0.4	6.6	..	1.7	12.5	..	0.6
United Kingdom	25.3	25.5	0.1	21.4	21.4	-3.4	1.2	1.3	-0.3	6.3	6.2	1.2	32.2	32.3	3.3	6.2	5.7	-0.3	7.4	7.7	-0.6
United States	17.5	..	-0.8	25.8	..	-1.4	0.9	..	-0.1	9.3	..	-0.4	36.8	..	4.9	0.7	..	-0.1	8.9	..	-2.1
OECD WA	**14.8**	..	**-0.3**	**22.9**	..	**-1.4**	**2.0**	..	**0.0**	**6.9**	..	**-0.5**	**39.8**	..	**3.1**	**4.0**	..	**0.3**	**9.6**	..	**-1.3**
OECD UWA	**14.4**	..	**-0.2**	**23.6**	..	**-1.2**	**2.9**	..	**0.0**	**5.6**	..	**-0.1**	**36.9**	..	**2.0**	**6.0**	..	**0.4**	**10.7**	..	**-0.9**
Colombia	15.0	..	-0.9	22.3	..	-0.4	0.4	..	0.1	7.3	..	-3.5	33.2	..	2.0	10.9	..	1.0	10.9	..	1.7
Latvia	17.0	16.8	1.0	25.5	25.4	-3.9	1.6	1.8	-0.6	4.0	3.7	3.0	31.2	30.0	8.3	7.5	9.4	-1.9	13.2	12.8	-5.9
Russia	20.6	..	-0.7	28.1	..	3.4	1.5	..	-0.5	1.6	..	0.3	29.6	..	5.5	5.9	..	-0.5	12.7	..	-7.4

Teleologijo bi lahko poslovenili kot smotroslovje (iz gr. *telos* = smoter), torej znanost o smotrih ljudi ali stvari. V zvezi s tem pogledom trčimo že na najsplošnejši ravni na paradoks, ki postaja vse bolj aktualen tudi v današnji Evropi in Sloveniji. Na področju znanstvenih ved se je teleologija presenetljivo revitalizirala prav tam, kjer se je razvila najpozneje, in to po tistem, ko se nadaljuje njeno izginevanje na področjih, kjer se je utrdila najprej. Najprej se je teleologija naselila v naravoslovnih znanostih, a te se v tej zvezi modernizirajo v obratni smeri (tudi) tako, da teleologijo opuščajo. Razlog je v tem, da je v procesu povečevanja empirične in teoretske zaloge naravoslovnih spoznanj teleološka predpostavka – po kateri je vse dogajanje v naravi vnaprej usmerjeno k določenemu smotru (*finalizem*) – postala nevzdržna. Drugače je pri družboslovnih znanostih, zlasti pri najmlajših, npr. v politologiji ali socialni politiki, tudi na področju zdravstvene nege (Šmitek 1998: 131). Tu se teleološki način razmišljanja krepi, čeprav ni nov.

V zgodovino sistematičnega mišljenja je teleologija stopila že pred dobrimi 2300 leti s platonistično trditvijo o obstoju idej kot vzroku vseh stvari. Za Platona so ideje večne in nespremenljive, nasprotno pa velja za njihove posledice, stvari, ljudi in za vse, kar je. Ta predpostavka je mišljena dobesedno. Pomeni, da v primeru, če ne bi bilo prvotnih idej o vsem, kar obstaja, npr. Ideje vesolja, Ideje človeka, živali, kamna, tudi Ideje resnice, lepega in – predvsem oz. nad vsem – Ideje dobrega, potem tudi ne bi obstajal noben kamen, žival, človek, vesolje in nič takšnega, kar bi lahko spoznali kot lepo, resnično, dobro ipd. Ker so ideje nekakšne neodvisne, večne in predhodne posode oz. oblike (forme) vseh posamičnih stvari, je zato vsa konkretnost, tudi ljudje in družbe, nepopolna in podvržena spremembam.

Skratka, teleologija je spoznavni postopek, po katerem je celotna (platonistična) lestvica presoj na obeh ekstremih – od skrajno nepopolnega do skrajno dovršenega – podvržena nespremenljivi vrhovni ideji. Tudi pozneje, ko je Aristotel prvič resneje revidiral platonizem v smeri njegove racionalistične prizemljitve, teleologija ni postala nič manj vabljiva. Res so z Aristotelovo kritiko, ko je platonistične poudarke obrnil – v smeri, da so izvorne posamične stvari, ne pa splošne ideje o njih, te so zgolj posledica konkretnosti – zdaj tudi vzroki vseh stvari drugače postavljeni in njihova klasifikacija je delno razbremenjena ontološkega dualizma. Tako Aristotel pride do štirih (kategorij) vzrokov vseh sprememb, in sicer:

- materialni vzroki: snov je vzrok zato, ker je pogoj oblike (in ne obratno),
- učinkujoči vzroki: gibanje ene količine povzroči gibalni učinek na drugo količino,
- formalni vzroki: rokodelčeva zamisel o obliki izdelka je vzrok za nastanek tega izdelka,
- smotrnostni vzroki oz. *causa finalis* (od tod *finalizem*): vsaka stvar ima svoj smoter ali namen, ki je vzrok te stvari in s tem tudi njeno vodilo k popolnosti, torej k ideji te stvari (Kűplen 2005); tu Aristotel še vedno predpostavlja teleološko ureditev oz. stopnjevitost od manjšega k večjemu in še večjemu ter… na koncu verige k največjemu (Bošnjak 1993: 269).

Zakaj je to pomembno? Ker v zadnjo kategorijo vzročnosti sodijo po Aristotelu vsi biološki, psihični in družbeni pojavi, torej tudi dve tisočletji poznejši izum socialne države, Aristotelov pristop velja za »teleološko fiziologijo«; zato je npr. tudi njegovo predzadnje poglavje dela *O duši* naslovljeno kot »Teleologija duševnih zmožnosti« (Aristotel 1993: 241). V omenjeni kategoriji smotrnostnih vzrokov prevladuje logika teleologije zaradi prepričanja, ki ga Aristotel (*ibid.*: 242) formulira takole:

> Naravne stvari namreč vse nastopajo »zaradi nečesa«, zaradi smotra ali pa bodo naključni pripetljaji tistih stvari, ki so zaradi nečesa.

Drugače rečeno: to, kar velja za izvorni vzrok, da se nekaj sploh pojavi, obdrži in razvija naprej – npr. določen organizem, zavest, družba – ni ta stvar sama niti njen del, saj je »smotrnostni« vzrok te stvari moral obstajati že pred nastankom stvari same. In obratno, ko se nekaj pojavi, čeprav nima svojega smotra, ki bi določal nastanek te stvari, ta stvar ali dogodek velja za povsem »naključni pripetljaj«, kot ga degradira Aristotel. Naključen hkrati pomeni tudi manj vreden, saj ta stvar brez lastnega smotra kot vzročnika lahko parazitsko participira zgolj na nekem drugem razlogu nastanka oz. smisla, torej samo posredno. Kajti naključje lahko dobi »svoj« smisel samo po nečem drugem, pomembnejšem in posredovanem od tistih stvari, ki pa (drugače kot naključne) imajo svoj lastni razlog obstoja.

Ker je omenjen način teleološkega mišljenja preživel revizijo platonizma (ki je teleologijo prvič afirmiral s tem, da jo je sistematiziral), je pozneje teleološki pristop, ukoreninjen v filozofiji, stopil skozi velika vrata tudi v sodobno družboslovje. In v njem, kot rečeno, je na posameznih področjih ista logika vztrajala še bolj rigidno kot pa v naravoslovju. Eno od teh okuženih področij sodobnosti je socialna država. Pred tem primerom pa naj na kratko omenim še tri druge, da bo jasneje, za kako pomembne vložke gre v opisani »osmislitveni« igri mentalnih shem.

Aplikacija teleologije

Prvi primer je v zvezi s teleološkim razumevanjem pojma funkcije, drugi v zvezi s stratifikacijo in tretji v zvezi s pravičnostjo.

a) Vse do druge polovice 20. stoletja je v družboslovni teoriji prevladovala klasična predpostavka funkcionalizma, ki je raziskovanje družbenih struktur in pojavov zagovarjala teleološko. Funkcionalizem je trdil, da vsi deli določenega družbenega sistema obstajajo predvsem zaradi koristnih posledic, ki jih imajo ti deli za sistemsko celoto. Denimo, družina, kapitalizem, država, religija in katerakoli druga institucija se je pojavila, obstaja in se razvija predvsem zato, ker celota (družbe kot sistema) brez teh delov ne bi mogla funkcionirati in bi razpadla, saj vsak od teh delov opravlja nepogrešljivo funkcijo za celoto, in to je torej poglavitni razlog za to, da

so se ti deli (celote) sploh pojavili. Zdaj pa si zamislimo, kako naj se družboslovec, zvest tej teleološki predpostavki, loti raziskovanja. Problema določene strukture ali pojava se bo že na začetku lotil s samoumevno predpostavko, da je njegov raziskovalni predmet *a priori* neproblematičen, saj že zgolj zato, ker obstaja, zagotovo opravlja neko koristno funkcijo v razmerju do celote; in šele naknadno, ko raziskovalec ta koristni učinek potrdi in formulira, lahko na tem spoznanju raziskuje naprej, tudi morebitne disfunkcije posameznih elementov, procesov ipd. Od tod apologija, za katero so se izkazali kot zelo primerni zlasti makroteoretski modeli. Seveda je postalo kmalu jasno, da je to zmota, saj če nekaj (ali nekoga) že vnaprej predpostavim kot načelno nevprašljivega in nepogrešljivega, potem si zaprem pot do resnice v vseh tistih primerih, ko to ne drži. Na ravni mišljenja se v primeru klasičnega funkcionalizma izkaže teleologija za značilen primer zmote. Ker posledice nadomesti z vzrokom, vzrok naredi za neproblematičnega, potem pa se ga kot takšnega tudi enostransko preverja (z afirmacijo pozitivnih učinkov, na račun negativnih). Če predpostavljam, da npr. kralj ali pa politična stranka o(b)staja na oblasti zaradi pozitivnih učinkov na družbo, sem zamešal vzrok in posledico, saj je v resnici obratno, vladanje (vladajočih) je zgolj posledica tega, da ima nekdo vse niti v rokah. Samo če se tega zavedam, bo lahko prvi raziskovalni korak v smeri vprašanja, kako tisti, ki vlada, izvaja to pooblastilo, in samo s tem pogojem lahko teza o domnevnih pozitivnih ali celo nepogrešljivih učinkih na celoto postane enakovredna tudi nasprotni tezi; pri testiranju obeh pa je odločilna empirična evidenca in ne teleološka spekulacija. *A priori* koristen pojav ali institucija? Nič takšnega ne obstaja, še zlasti pa ne dolgoročno in sploh ne večno. Že v prvi polovici 19. stoletja je Tocqueville ugotovil, da so vse tiste stvari, ki »jih imenujemo kot potrebne institucije, največkrat institucije, na katere smo se navadili …« (cit. v Merton 1979: 99).

b) Drugi primer iste vrste je teleološka razlaga družbene stratifikacije, kot sta jo podala Davis in Moore (1945). Avtorja zagovarjata nujnost stratifikacijske razdeljenosti vsake družbe, in sicer zaradi pozitivnih družbenih funkcij stratificiranja, pri tem pa izhajata iz tega postulata:

> Ker morajo biti v družbi pravice in pogoji na različnih položajih neenaki, mora biti vsaka družba stratificirana, saj natančno to je tudi pomen stratifikacije (Davis, Moore 1945: 243; enako tudi o funkciji religije in klerikov, *ibid.*: 244–245).

Najprej z začetne predpostavke o nujnosti neenake porazdelitve pravic in položajev izpeljeta nujnost stratifikacije, v nadaljevanju članka naštevata pozitivne funkcije stratifikacije, potem iz tega izpeljeta sklep, da ti pozitivni učinki pojasnjujejo tudi odgovor na vprašanje o izvoru, zakaj se je stratifikacije sploh pojavila. Napaka je v teleološki zamenjavi posledic in vzrokov. Učinkov stratifikacije sploh ne more biti, dokler ni stratifikacijski sistem že oblikovan, zato s sklicevanjem na neenakost ne moremo pojsniti nastanka stratifikacije, še manj njene nujnosti. Teoretično bi sicer bilo možno predpostaviti, kot ironično poudarita Haralambos in Holborn (2005), da imajo člani družbe nekakšno nezavedno potrebo po stratifikaciji in da ta torej nastane zato, da lahko naknadno zadovoljuje potrebe, a ob tem kritika dodajata, da seveda ni dokaza, »da takšne nezavedne motivacije obstajajo« (*ibid.*: 884).

c) Tretji primer je v zvezi s pravičnostjo – kaj sploh pomeni in kako jo realizirati. Odgovor je precej odvisen od uporabe teleološkega mišljenja, kot ga srečamo v utilitarizmu, eni od moralno-političnih teorij. Utilitaristi predpostavljajo, da je pravična družba tista, ki zagotavlja največjo možno korist za vse njene člane. Ker v skladu s teleološkim stališčem velja, da se dobro ali slabo kaže v posledicah dejanj, je največja skrb za pravičnost v povečevanju dobrih ravnanj in zmanjševanju slabih, le tako bo lahko končna bilanca za celotno družbo pozitivna. A šele tu se začnejo veliki problemi, ki pa jih utilitarizem »rešuje« s sklicevanjem na teleologijo. Nekateri pravijo, da ni možno pravičnega deleža (dobrin in drugih priložnosti), ki naj pripada vsakemu posamezniku, določiti vnaprej, torej še pred določitvijo tega, kaj sploh pomeni skupna korist za celotno družbo, saj je šele na podlagi celotne bilance koristi možno naknadno določiti stopnjo participacije posameznikov, če hočemo realizirati pravičnost. Kajti sicer bi korist za celoto bila zaradi individualnih sebičnosti erodirana že na začetku, še preden se maksimira korist za vse.

Zato utilitaristi ne priznavajo obstoja preference, ki bi jo lahko kvalificirali za sebično še *pred* izračunom končne koristi, in prav to (teleološko) izhodišče je zanje zagotovilo, da so vsi člani družbe obravnavani enako. A kam to vodi? V tri poudarke:

- če si želim prisvojiti sosedovo posestvo, čeprav je moje že zdaj večje od njegovega, njegovo pa komaj zadostno za životarjenje, ima moja preferenca (veleposestnika) povsem enako težo kot preferenca soseda, ki se moji želji upira, ker bi s tem obubožal; drugačno razmišljanje bi po mnenju utilitaristov vodilo v kršitev načela enake obravnave vseh;
- do končnega izračuna splošnih koristi, ki se mora nujno opraviti pred odločitvijo iz prejšnje alineje (ne/prisvojiti si posest reveža), lahko pridemo le tako, da primerjamo in seštejemo vse individualne preference vseh članov družbe, v kateri imata enako težo, kot rečeno, tudi moja in sosedova preferenca. Če se pokaže, da uresničitev moje želje na račun sosedove pripomore k skupni koristi celote, potem jo lahko uresničim, sicer pa ne;
- če se pokaže, da je v družbi število revežev manjše od števila drugih lastnikov, ki nismo reveži (ali pa smo celo veleposestniki), potem si je lahko predstavljati, da dovolimo plenjenje, saj koncentracija lastništva vodi v večjo korist družbe kot celote: s pripojitvijo malih posesti k večjim se bo svoboda večine še bolj povečala (saj nesvoboda prizadete manjšine ne bo ogrozila skupne pozitivne bilance), večja koncentracija posesti bo omogočila večje tržne donose, večji dobiček in večji davčni pritok v skupno blagajno, s tem pa tudi več možnosti, da se proračunsko pomaga na novo obubožanim. In enako smo lahko še pogumnejši pri povečevanju skupnih koristi, namesto stalnega konflikta okrog minimalnih plač bi jih lahko, denimo, ukinili ali, še bolje, zasužnjili ves nekvalificiran delavski sloj ipd. (več o idejah o tem gl. Kymlicka 2005: 36 ss).

Utilitaristična pravičnost je teleološka zato, ker predpostavlja korist celote za temeljno, začetno oz. izvorno točko, iz katere je treba šele naknadno izpeljati razumevanje pravičnosti. Pravi problem opisane zagate torej ni teorija utilitarizma, pač pa njegova teleologija. Kajti rešitev dileme o pravičnosti si lahko predstavljamo tudi v drugačnem (neteleološkem) smislu, ki ne ruši utilitarističnega postulata o skupnem dobrem in ga išče po nasprotni poti od prej opisane, torej v smeri večje egalitarnosti. Kaj narediti za zvečanje koristi celotne družbe v primeru, ko nekateri njeni člani živijo v revščini ali životarijo na njeni meji, drugi pa ne? Rešitev je v prerazdelitvi, da se tistim, ki niso v revščini (v mehkejši različici: samo najbolj bogatim), odvzame majhen znesek dohodka in se ga dodeli revnim. S tem bi splošna družbena korist postala večja, kot bi bila sicer:

- ker bo isti znesek, odvzet bogatim, zanje neznatna izguba in hkrati velik prihodek za revne; če bi, denimo, prenakazali samo sto evrov od najbogatejših k najrevnejšim, potem bi se Torbjörnu Månssonu, direktorju DUTB, zmanjšal mesečni prihodek zgolj za 0,2 odstotka, medtem ko bi prejemniku denarne socialne pomoči istih sto evrov pomenilo zvišanje dohodka za 37 odstotkov; prvi tega ne bi niti opazil, ljudje pod pragom revščine pa bi kar naenkrat in prvič v samostojni Sloveniji postali zmožni kritja vsaj minimalnih življenjskih stroškov (»Kdor strada, bo gotovo imel več koristi od kosa kruha kakor nekdo drug, ki je s hrano že dobro preskrbljen«, ibid.: 76);
- ves denar, ki ga preusmerimo od bogatih k revnim, ima močnejši in takojšen učinek na potrošnjo, katere povečanje je eden od poglavitnih generatorjev gospodarske rasti in zdaj največja slabost naše ekonomije; nasprotno velja za najbogatejše, če jim povečamo dohodke, jih preusmerijo v druge kanale, ne pa v neposredno potrošnjo;
- z zmanjševanjem deleža revnih se povečata pravičnost in stopnja družbene integracije.

Teleološki utilitarizem ignorira opisano rešitev, ker izračun skupne koristi (celote) podreja začetni predpostavki, da so vse posamične preference povsem enakovredne in da je celota primarna, začetna in nesporna točka kalkulacije. Zato je teleologija slepa za učinek padajoče mejne koristi, ki bi ga bilo nujno upoštevati *pred* določitvijo končnih koristi za celoto. Ta problem je ponazorjen v grafu 2. V diagramu je na primeru iste vsote – npr. sto evrov – prikazana izguba bogataša (B), ki se po odvzemu omenjenega zneska prestavi iz točke B v B_1, revež (R) pa pridobi s premikom iz R v R_1.

Graf 2: *Padajoča mejna korist* (Kymlicka 2005: 76).

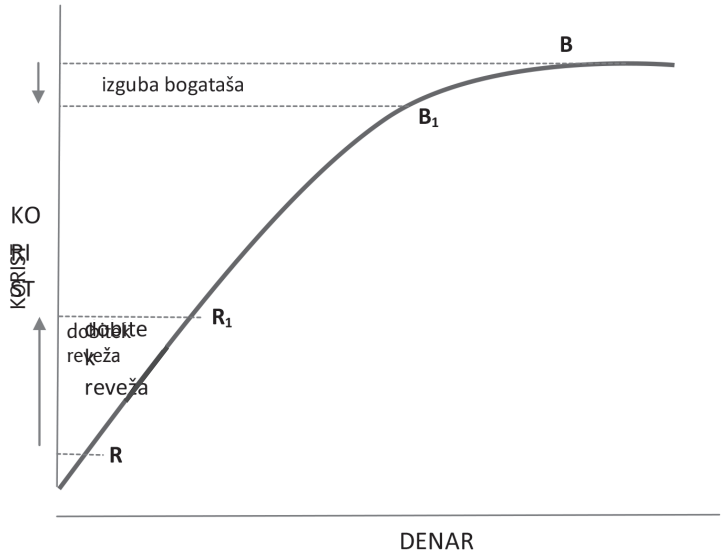

Teleologija in (socialna) politika

Neosocialnost pomeni prizadevanje za redefinicijo socialne države, tako v ciljih kot sredstvih. Ključni atributi te nove socialnosti – fleksibilizacija, samoaktivacija, samopomoč, preprečevanje socialnih džankijev (odvisnikov od socialnih pomoči), večje prevzemanje tveganj, večji nadzor, intenzivnejše iskanje krivcev in goljufov, višja učinkovitost, večje popisovanje in nadzorovanje – niso samodejna posledica ekonomskega neoliberalizma, še manj sinonim zanj. Potrebno je nekaj več. Neosocialnost je posledica nove teleologije družbenih pomoči, katere bistvo je podcenjevanje socialnega vprašanja z njegovo redukcijo na nekaj drugega. Gre za korak naprej od sintagme »krčenje socialne države«, pri kateri se predpostavlja, da ta kljub varčevanju še vedno ostaja nespremenjena, in prav ta korak bi bil neizvedljiv brez teleologiziranja (instrumentalizacije) socialnih pravic.

Zato neoliberalizem – ta priročna in nikoli iztrebljena kuga tržne ekonomije – ni poglavitni vzrok neosocialnih politik, je zgolj paravan za novo kreiranje socialnosti na netržnem področju. Od tod navidezen paradoks, zakaj se nosilci socialnih politik ne konfrontirajo z nosilci neoliberalnih agend. Zato, ker je zdaj prav socialna država tista, ki udarce sama deli naprej vsem, najmočneje pa tistim, ki jih neoliberalizem ne doseže: revnim, brezposelnim in vsem drugim, ki so izvrženi iz tržno-potrošniških mehanizmov. Socialna država v prožnem kapitalizmu kroji forme socialnosti na *nov* način tako, da ponotranji ključne mehanizme kapitalistične reprodukcije, seveda še vedno v obsegu in globini, za katero je izvorno specializirana in pristojna, torej na področju atržne regulacije socialnih interakcij. In problematično ni, da to sploh počne, ampak *kako* to počne.

Avtor prvih opozoril o tem, Stephan Lessenich, pravi, da se je zato treba odlepiti od diagnoze »o (deloma) znižanem standardu storitev« socialne države (Lessenich 2015: 103), čeprav je tudi to sicer problematično. A vsak problem ni največji, še manj izvoren. Kajti največji problem socialne države (njenih disfunkcij) in največji problem s socialno državo (kot strukturo) je treba definirati na relaciji med motivi, načini in učinki te nove produkcije socialnosti. Prav tu se Lessenich opre na Simmlovo interakcijsko razumevanje socialnosti in revščine in iz njega izpelje štiridelno tipologijo socialnih pravic. Te so najpomembnejši kirurški instrument pri poseganju v družbene organizme. Za lažje razumevanje tega ključnega poudarka v spodnji shemi izrisujem, kar je avtor strnjeno stlačil zgolj v en sam odstavek (*ibid.*: 104–105).

Shema 1 je, kot rečeno, izpeljana iz simmlovske teze, da reven pripadnik družbe ni tisti, ki je reven, pač pa oni, ki je prepoznan za takšnega. Šele to je pogoj za njegovo reintegracijo (ne pa

Shema 1: Tipologija socialnih pravic glede na razmerje med pravico in dolžnostjo ter kolektivnimi oz. individualnimi cilji.

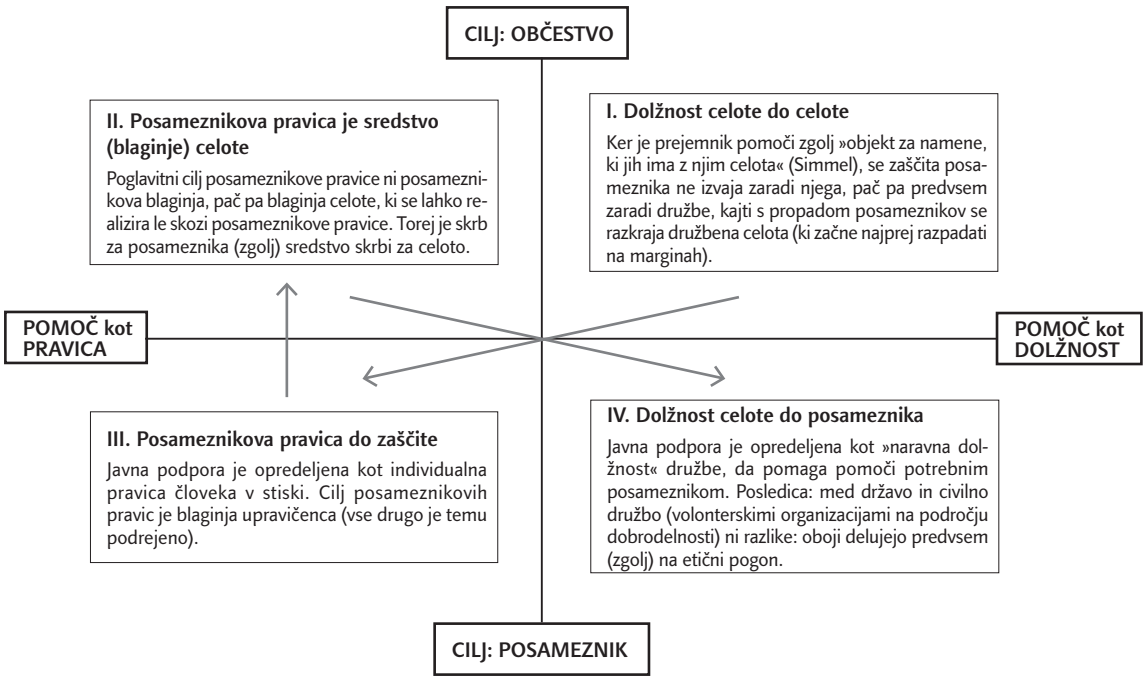

pomanjkanje), saj je revež šele takrat, ko gre skozi tako ali drugače dizajnirane sisteme pomoči, postavljen v položaj, da lahko igra usklajeno »vlogo člana« (Simmel) v družbi.

Shema kaže različne možnosti prepoznavanja tega problema. Gre za precej arbitrarne različice socialne države pri vzpostavljanju kanalov, skozi katere (s)prehaja svoje uporabnike, ko jih povezuje z dobrinami in upravičenji. Ta kanalizacijski sistem se spreminja, včasih v smeri večjega premera cevi in večjega pretoka, drugič obratno, včasih pa se spremeni bistveno. Kot ugotavlja Lessenich (*ibid.*: 105),

> danes spet poteka premik v logiki socialnih pomoči – kar je očitno zlasti (a ne le) v programu »aktivirajoče« politike trga dela: premik k dolžnostnemu socialnemu značaju javne podpore.

Socialna teleologija družbene pomoči dobiva premoč nad njenimi individualnimi cilji, ki so namenjeni uporabnikom. Zato se po Lessenichu tako zlahka dogaja prehod, opremljen z videzom samoumevnosti, v katerem se »odnos med pravico in dolžnostjo premešča glede na stališča o smotrnosti«. To pomeni, da se glede na vsakokratno ekonomsko, politično ali moralno apologijo zagovarjanja zgornjih na račun spodnjih »pomoč pogojuje, omejuje ali pač celo povsem odreka« (*ibid.*).

Dinamika te konstrukcije socialnosti pomeni prehajanje med kvadranti sheme 1. Začetki obravnavane zgodbe (npr. Bismarckovi) niso v tretjem kvadrantu, pač pa v prvem; znotraj kvadranta III se socialna država teoretsko znajde šele na njenem vrhuncu, tj. dve desetletji po drugi svetovni vojni (Marshall 2012); danes pa se prek ovinka (skozi II.) pomikamo v IV. kvadrant. Mentalni pogon teh premikov, v shemi nakazanih s puščicami, je teleološko premeščanje namenov oz. ciljev socialnih pravic. Pri prvi premestitvi iz kvadranta I v III je šlo za socializiranje izvornega (Bismarckovega) koncepta, v katerem je socialna skrb za ljudi bila prepoznana kot nujno orodje za vzpostavitev enotne imperialne države.

S socializacijo tega državniškega projekta in poznejšo modernizacijo ter demokratizacijo državnega aparata smo kvadrant III dosegli po sto letih z evropsko realizacijo socialnih pravic kot cilja blaginje upravičencev. A potrebnih je bilo zgolj nekaj zadnjih desetletjih in teleologija je spet na delu. Dogaja se neosocializacija socialnih pravic, ki so degradirane v sredstvo nečesa

drugega, kar služi koristi celote (kvadrant II). Druga faza neosocialnosti pa se nadaljuje v smeri kvadranta IV (privatizacije), v katerem bodo socialne pravice postale sredstvo sredstva (kapitala).

Sklep

V zvezi z opisanimi premiki v kvalificiranju socialnih pravic postaja z erozijo socialnih politik vse bolj na udaru tudi socialno delo, predvsem pa uporabniki te stroke. Zaostrujejo se trije ključni problemi, ki niso posledica minule ekonomske krize, saj so se začeli že več let pred njo. Ti skrajno škodljivi trendi so:

- *birokratizacija* socialnovarstvenih ustanov, npr. razpad sistema evidenc in zastoj pri realizaciji pravic ob uvajanju enotne »vstopne točke« ipd.,
- *deprofesionalizacija* socialnega dela, npr. ukinitev plačanega pripravništva za diplomante socialnega dela, blokada zaposlovanja in obvezno odpuščanje zaposlenih, vsako leto za minus 1 % ipd.,
- *marginalizacija* socialnega dela: s povečevanjem revščine in s sočasnim krčenjem socialnega varstva se poslanstvo stroke socialnega dela vse bolj oži v najnujnejše storitve (zgolj) za blaženje stisk marginalnih skupin in za njihov nadzor, to pa je izrazito retrograden proces, značilen za začetke te stroke pred sto leti.

Doslej nam v Sloveniji ni uspelo ustaviti neosocialnega trenda, to pa velja tudi za Fakulteto za socialno delo. Pri realizaciji enega od pomembnih ciljev, formuliranega v poslanstvu naše fakultete – »predlaganje ustreznih politik« – je uspešnost FSD zelo majhna. Za zdaj smo uspešni zgolj v prizadevanju, da opisani trendi še ne veljajo za samoumevne.

Viri

Aristotel (1993), *O duši*. Ljubljana: Slovenska matica.

Bošnjak, B. (1993), *Povijest filozofije*, 1. knj. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.

Davis, K., Moore, W. E. (1945), Some principles of stratification. *American Sociological Review*, 10, 2: 242–249.

Dragoš, S. (2013), Forma socialnih gibanj? *Socialno delo*, 52, 2–3: 139–156.

FSD (2015), *Poslanstvo fakultete*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo, Univerza v Ljubljani. Dostopno na: http://www.fsd.si/fakulteta/poslanstvo/ (26. 9. 2015).

Hand, D. J. (2008), *Statistika*. Ljubljana: Krtina.

Haralambos, M.,Holborn, M. (2005), *Sociologija: teme in pogledi*. Ljubljana: DZS.

Hegel, G. W. F. (1987), *Enciklopedija filozofijskih znanosti*. Sarajevo: »Veselin Masleša«.

Kalan, V. (1995), Aristotelov magistrale o življenju in duši. V: Aristotel, *O duši*. Ljubljana: Slovenska matica, 7–54.

Kovač, B. (2014), Tolstojeve sage. *Mladina*, št. 49, 5. 12. 2014. Dostopno na: http://www.mladina.si/162573/tolstojeve-sage/ (27. 9. 2015).

Kűplen, M. (2005), Bivajoče pri Platonu in Aristotelu. *Zofijini ljubimci – Online časopis*, št. 7, 30. 12. 2005. Dostopno na: http://zofijini.net/online_7/ (20. 9. 2015).

Kymlicka, W. (2005), *Sodobna politična filozofija*. Ljubljana: Krtina.

Kocjančič, H. (2015), *Analiza operacije »Spodbujanje zaposlovanja iskalcev prve zaposlitve na področju socialnega varstva – pripravniki« za obdobje 2010–2014*. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije, 2. 3. 2015 (25 str).

Košak, K. (2015), Grozeča prikazen lenega delavca. *Mladina*, št. 39, 25. 9. 2015: 34–36.

Lessenich, S. (2015), *Ponovno izumljanje socialnega*. Ljubljana: Krtina.

Marshall, T. H. (2012), *Državljanstvo, razred in socialna država*. Ljubljana: Sophia.

Merton, R. K. (1979), *O teorijskoj sociologiji*. Zagreb: Centar društvenih djelatnosti.

OECD (2015), *Government at a Glance 2015*. Pariz: OECD Publishing. Dostopno na:

http://dx.doi.org/10.1787/gov_glance-2015-en (25. 9. 2015).

Platon (1976), *Država*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Rizman, R. (1993), Sociologija Georga Simmla. V: G. Simmel, *Temeljna vprašanja sociologije.* Ljubljana: Studia humanitatis (80–94).

SZS (2009), *Opis problematike izvajanja pripravništva na področju socialnega varstva in predlog za rešitev*. Ljubljana: Socialna zbornica Slovenije, 1. 4. 2009 (11 str.).

Šmitek, J. (1998), Filozofija, morala in etika v zdravstveni negi. *Obzornik zdravstvene nege*, 32, 3–4: 127–138.

UL (2014) = *Letno poročilo 2014; poslovno poročilo s poročilom o kakovosti*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani (sprejeto na Senatu UL), 31. 3. 2015.

UL (2012/14) = *Letna poročila Univerze v Ljubljani od 2012 do 2014*. Dostopno na: http://www.uni-lj.si/o_univerzi_v_ljubljani/organizacija__pravilniki_in_porocila/poslovno_financno_in_letno_porocilo_ter_program_dela/ (25. 9. 2015).

UMAR (2014), *Ekonomsko ogledalo*, let. XX, št. 4.